

Ruh: Hayat İksiri -1

12 Mart 2021

PDF Dosyasını İndir

(VAAZ)

Her çağda ve kültürde olduğu gibi bugün de hâlâ bir muamma olan ruh, bundan on dört asır evvel Son Peygambere de yöneltlen sorulardan biri olmuştur.

Abdullah b. Mes'ûd anlatmaktadır: Sıcak bir günde Allah Resûlü ile birlikte yürüyüşe çıktık. Derken yanımızdan bir grup Yahudi geçti. Onlardan bazıları, “Ona ruhtan sorun.” derken bazıları da, “Hayır, ona bunu sormayın, olur ki size hoşlanmayacağınız bir cevap verir.” dediler. Neticede ona doğru kalkıp geldiler ve: 'Yâ Eba'l-Kâsım! Bize ruhun ne olduğunu söyle!' dediler.

Rasûlullah bu soru üzerine bir müddet durdu, sustu; çünkü bu hususta kendisine herhangi bir şey inmemiştii. Dolayısıyla onlara hemen cevap vermedi. O esnada Allah Rasûlü'nün yanında bulunan İbn Mes'ûd, ona vahiy gelmekte olduğunu düşünerek geriye çekildi. Nihayet vahiy geldi. Nebî (sav),

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا

“Sana ruhu soruyorlar. De ki, ruh, Rabbimin emrindendir ve size (bu konuda) verilen bilgi pek azdır.”[1] âyetini okudu.[2]

Abdullah b. Abbas'tan aktarıldığına göre ise, ruhun ne olduğu sorusunu Hz. Peygamber'e yöneltenlerin Medineli yahudilerin kılavuzluğunda Mekkeli müşrikler olduğu da söylenmektedir. [3]

Allah'ın, Resûlü'ne vahyettiği bu cevap, aslında ruhu Hz. Peygamber'e kimin, nerede sorduğu hususunu önemsiz kılmaktadır. Birçok konuda olduğu gibi ruh konusunda da bilgiçlik taslayan Yahudilerin esasen ruha dair çok az şey bildiklerinin de vurgulandığı âyette, “ruhun Allah'ın emrinden olduğu” şeklindeki cevap manidardır. “Allah'ın emri-ruh” bağlantısının yer aldığı diğer âyetlere bakıldığında (ki ruh, hemen hemen geçtiği her âyette Allah'ın emri ile birlikte kullanılmaktadır.)

Yahudilerin veya müşriklerin Hz. Peygamber'e sordukları ruhtan kastın “ilâhî vahiy” anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim bir âyette,

أَتَى أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١﴾ يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ ﴿٢﴾

“Allah, Meleklerini 'benden başka ilâh yoktur, sırf benden korkunuz' uyarısını, insanlara duyursunlar diye dilediği kullarına kendi emrinden ruhu (vahyi) gönderir.”[4] buyrulmakta, bir başka âyette de,

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا
﴿وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾⁵²

“İşte böylece sana da emrimizle ruhu (Kur'an'ı) vahyettik...”[5] denmektedir.

Ayrıca vahyi peygamberlere ulaştıran melek Cebrail için er-Rûh⁶ ve “er-Rûhu'l-Emîn”⁷ ifadeleri kullanılmaktadır. İsa Peygamber'in çağrısını güçlendirmek için onun Rûhu'l-Kuds ile desteklendiğinin ifade edilmesi⁸ de, Kur'an'da ruhun, çok kapsamlı kullanıldığını ve daha çok ilâhî vahyi veya sözü içerdiğini göstermektedir.

Allah'ın, insanın maddî yaratılışından bahsederken meleklerle buyurduğu,

﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾²⁹

“Ben, onun yaratılışını tamamladığım ve ona ruh verdiğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın.”[6] âyetinde ruhu kendisine izafe etmesi, insana hayat ve can verdiğini, böylece onu şerefli bir varlık kıldığını ifade etmek içindir. Şu hâlde ruhun, maddeye hayat veren, ona can katan iksir olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'an'da geçen ruh kavramının, yerine göre vahiy, melek (Cebrail) veya insan ruhu (canı) anlamlarına geldiği söylenebilir. Ancak bu mânâlardan hangisine gelirse gelsin ruhun gerçek mahiyetini Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği anlaşılmaktadır.

Hiç kuşkusuz tarih boyunca insanlığın zihnini en çok meşgul eden şeylerden birisi madde-ruh ilişkisidir. Bu noktada insanın ruhu ayrı bir önem arz etmektedir. Tarihte olduğu gibi günümüzde de insan ruhunu inkâr edip insanı mahza biyolojik bir varlık olarak tasavvur edenler yanında, onun fizikî yapısını görmezden gelip onda aslolanın ruh olduğunu ileri sürenler de olmuştur.

Ayrıca Ortaçağ batı dünyasında âdeta farklı bir varlık kategorisi olarak değerlendirilen kadının ruh sahibi bir varlık olup olmadığı hususu da uzun süre tartışılmıştır. İslâm geleneğinde ise daha çok insan ruhunun neliği, bedenle bağı, bedenden ayrı mı yoksa onu tamlayan bir parçası mı olduğu, sonsuz olup olmadığı, ölümden sonraki durumu v.s. gibi hususlar tartışma konusu olmuştur. Tarihte olduğu gibi günümüzde de Batı ve İslâm dünyasında insanın görünmeyen âlemini, ruhunu anlama ve anlamlandırma çabaları tatmin edici bir neticeye ulaşmasa da devam etmektedir.

Buna rağmen gerek yukarıda da işaret ettiğimiz Kur'an âyetlerinden gerekse de Allah Resûlü'nün bazı hadislerinden hareketle ruh hakkında birtakım yalın hakikatlerden söz etmek mümkündür. Hz. Peygamber (sav) bazı hadislerinde insan yerine “ruh sahibi varlık” anlamına gelen “neseme”¹⁵kavramını kullanmıştır.¹⁶

Onun, insanı “neseme” olarak ifade etmesi ruh yönü öne çıkan bir varlık tanımlamasıdır. Hatta o (sav) bir hadisinde canlı bir kuşu da “ruhu olan bir hayvan” şeklinde nitelendirmiştir.¹⁷ Bu da gösteriyor ki, İslâm, canlıları ruh ve bedenden müteşekkil iki yönlü bir varlık olarak kabul etmektedir.

Ruhun, bedeni harekete geçiren, organizmayı canlı hâle getirmesi yanında Hz. Peygamber, onu, insan davranışlarına yön veren bir “öz” olarak da tanımlamıştır:

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu:

النَّاسُ مَعَادِنُ كَمَعَادِنِ الْفِضَّةِ وَالذَّهَبِ خِيَارُهُمْ فِي الْبَاجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَقَّهُوا وَالْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا اثْتَلَفَ وَمَا تَنَازَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ

“İnsanlar gümüş ve altın madenlerine benzerler. Câhiliye devrinde hayırlı olanlar, İslâm'da da hayırlı olanlardır. Yeter ki, İslâm'ı iyi kavrasınlar. Ruhlar da toplu cemaatlerdir. Onlardan birbirleriyle uyuşanlar kaynaşır, uyuşamayanlar da anlaşamaz, ayrılırlar. ” buyurmuştur. (Müslim, Birr, 160; Buhârî, Enbiyâ, 2)

1. Ruhun Bedenden Ayrıldıktan Sonraki Durumu

Ruhun bedenin ölümünden sonraki durumu İslâm bilginlerinin zihnini epeyce meşgul etmiştir. Ruh, insan bedenine hayat veren ilâhî nefes olarak düşünülürse, ölüm de o ruhun yine Allah'ın emriyle kabz olunması anlamına gelecektir. Hadis kaynaklarımızda da daha çok ölüm sonrası ruhun durumuna ilişkin malumatlar mevcuttur. Ebû Seleme vefat ettiğinde açık kalan gözlerini kapattıktan sonra,

« إِنَّ الرُّوحَ إِذَا قُبِضَ تَبِعَهُ الْبَصَرُ »

“Ruh kabzedildiği vakit onu göz takip eder.” buyuran Hz. Peygamber onun için şöyle dua etmişti:

لَا تَدْعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ إِلَّا بِخَيْرٍ فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ يُؤْمِنُونَ عَلَى مَا تَقُولُونَ . ثُمَّ قَالَ « اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأَبِي سَلَمَةَ وَارْفَعْ دَرَجَتَهُ فِي « الْمُهْدِيَّينَ وَاخْلُفْهُ فِي عَقِبِهِ فِي الْغَابِرِينَ وَاغْفِرْ لَنَا وَلَهُ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ وَافْسَحْ لَهُ فِي قَبْرِهِ . وَتَوَرَّ لَهُ فِيهِ » .

“Kendinize ancak hayır duada bulunun. Çünkü melekler sizin dediklerinize “âmin” derler.

Allah'ım Ebu Seleme'ye mağfıret et. Onun derecesini hidayet üzere olanların arasına yükselt.

Geride kalanlar arasında ona güzel bir nam bırak. Bizlere ve ona mağfıret eyle. Ey âlemlerin

Rabbi! Kabrini genişlet ve onu kendisi için aydınlat.”[7]

Ölümlle birlikte bedenin çürüyüp yok olacağı gerçeği göz önüne alındığında Hz. Peygamber'in bu duası, insan için ölümünden sonra huzur veya huzursuzluğun ruhsal düzeyde devam edeceği gerçeğini ifade etmektedir.

Nitekim Efendimiz (sav), dünyada Allah'a inanmış ve güzel davranışlar sergilemiş olan bir insan ile çirkin işler yapan birinin ölümden sonraki vaziyetlerini şu şekilde sembolize etmektedir:

Ebû Hüreyre anlatıyor:

إِذَا خَرَجَتْ رُوحُ الْمُؤْمِنِ تَلَقَّاهَا مَلَكَانِ يُصْعِدَانِهَا... وَيَقُولُ أَهْلُ السَّمَاءِ رُوحٌ طَيِّبٌ جَاءَتْ مِنْ قِبَلِ الْأَرْضِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْكَ وَعَلَى جَسَدٍ كُنْتَ تَعْمُرِينَهُ. فَيُنْطَلَقُ بِهِ إِلَى رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ ثُمَّ يَقُولُ انْطَلِقُوا بِهِ إِلَى آخِرِ الْأَجَلِ. قَالَ "وَأَنَّ الْكَافِرَ إِذَا خَرَجَتْ رُوحُهُ - ... وَيَقُولُ أَهْلُ السَّمَاءِ رُوحٌ خَبِيثٌ جَاءَتْ مِنْ قِبَلِ الْأَرْضِ. قَالَ فَيُقَالُ انْطَلِقُوا بِهِ إِلَى آخِرِ الْأَجَلِ."

"Müminin ruhu çıktığı zaman, onu iki melek karşılar ve yükseklere çıkarırlar... Gök ehli, 'Yer tarafından güzel bir ruh geldi. Allah sana ve yaşattığın cesede salât (dua) etsin.' derler. Peşinden onu Yüce Rabbine götürürler. Sonra, 'Bunu sınırın ötesine (sidretü'l-müntehâ'ya) kadar götürün.' diye buyrulur. Kâfirin ruhu çıktığı zaman... gök ehli, 'Yer tarafından kötü bir ruh geldi.' derler ve 'Bunu sınırın sonuna (cehenneme) kadar götürün.' diye söylenir." (Müslim, Cennet, 75)

Konuyla ilgili başka bir rivayet ise şöyledir:

Melekler ölüm döşeginde olan kimsenin yanına gelirler. Ölen kişi iyi biri ise melekler, "Ey güzel bedendeki güzel ruh! Övgüyü hak ederek cesetten ayrıl ve öfkeli olmayan Rabb'in rahmet ve merhametiyle mutlu ol." derler. Ruh bedenden çıkıncaya kadar ona böyle söylenir. Sonra o ruh göğe yükseltilir ve gök (kapısı) onun için açılır. Sonra, 'bu kimdir?' diye sorulur. Onu götüren melekler, "Falan kimsedir." derler. Ardından, "Güzel ruha merhaba! O, güzel bir ceseteydi. Övgüye lâik olarak buraya gir ve ve öfkeli olmayan Rabb'in rahmet ve merhametiyle mutlu ol." denilir. Sonra Allah'a kavuşacağı göğe götürülünceye kadar ona devamlı olarak böyle söylenir. Bu salih kişinin tam aksine ölüm döşegindeki kötü bir adam ise bu sefer melek, "Ey pis cesette olan pis ruh! Çık ordan. Yerilmiş olarak çık ve kaynar su, cehennem halkının irini ve bunların misli çeşitli başka azap ile müjdelen." der. O ruh bedenden çıkıncaya kadar kendisine böyle söylenir. Sonra o kötü ruh göğe çıkarılır. Fakat gök (kapısı) ona açılmaz ve onun kim olduğu sorulur. 'Falancadır.', diye cevap verilince, "kötü ruha esenlik yoktur, o kötü bir bedendeydi. Kınanmış olarak geri dön. Çünkü sana göğün kapıları kesinlikle açılmayacaktır." denilir ve bunun üzerine o ruh gökten (yere) gönderilir ve sonra cesedin bulunduğu mezara varır."[8]

Nebî'nin (sav),

« إِنَّمَا الْقَبْرُ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ أَوْ حُفْرَةٌ مِنْ حُفْرِ النَّارِ »

"Kabrin, kişi için ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukur olabileceğini"[9] söylediği bir başka hadisinde de ifade ettiği gibi beden yok olmasıyla başlayıp âhirete kadar devam edecek süreçte, kendisine önceden, ölümünün hemen akabinde mutlu sonu gösterilen inanmış iyi insanlar, ruhsal olarak bir ferahlık hissedecek, buna karşın çirkin davranışlar sergilemiş olanlar daralacak, ruhsal olarak büyük bir ıstırap duyacaklardır.

Rasulullah buyurdu ki:

“Kişi öldüğü zaman ona sabah akşam ahiretteki makamı gösterilir. Eğer cennet ehlinden ise cennet ehlindendir. Eğer cehennem ehlinden ise cehennem ehlindendir. Sonra ona şöyle denilir: Burası, Allah’ın seni kıyamet gününde dirilteceği zamana kadar senin kalacağın yerdir.”[10]

Tıpkı suçlu olduğunu bilen birisinin mahkeme salonuna çıkmadan önce gözaltında tutulduğu süreçte yaşadığı ruh hâli gibi... Resûlullah (sav) müminin bu süreçteki ruh hâlini bir başka hadisinde şöyle dile getirmektedir:

“إِنَّمَا نَسَمُهُ الْمُؤْمِنِ طَائِرٌ يعلُقُ فِي شَجَرِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَى جَسَدِهِ يَوْمَ يُبْعَثُ”

“Müminin ruhu, kendisinin dirileceği (kıyamet) günü cesedine geri dönünceye kadar cennet ağaçlarından beslenen kuş gibidir. ” (İbn Mâce, Zühd, 32; Nesâî, Cenâiz, 117; Muvatta' , Cenâiz, 16)

Resûl-i Ekrem'in şair sahâbîsi Kâ'b b. Mâlik sayesinde öğrendiğimiz bu nebevî söz, aynı zamanda, bedenlerin yeniden dirilmesiyle (ba's) birlikte ruhların cesetlerine tekrar döneceklerine de vurgu yapmaktadır. Bu da hesap vermek üzere insanların bedenleri ve ruhlarıyla birlikte toplanacaklarını (haşr olunacaklarını) ifade etmesi bakımından önemlidir. Yine bu hadis vesilesiyle kökleri çok eskilere dayanan ve günümüzde de varlığını hâlâ sürdürmekte olan “ruhların göçü (tenasüh)” inancının İslâm'ın yeniden dirilme ve âhiret inancıyla hiçbir şekilde bağdaşmadığını öğrenmiş oluyoruz.

İlgili âyet ve hadislerin işaret ettiği hususlar dışında özellikle ruhun insanın yaratılışından önceki ve ölümünden sonraki durumu, mahiyeti hakkında söylenebilecekler çok sınırlıdır. Aynı şekilde yaşayan insanın bedenine can katan ruhun nasıl bir varlık olduğu hakkında da konuşulacak pek az şey vardır. Bu noktalarda yazılıp çizilenler kanıtlanabilir bilgiler olmaktan uzaktır. Dolayısıyla ruh, insanın özel ve meçhul tarafı olarak kalmaya devam edecektir. Ancak ruh hakkındaki bu bilinmezlikler insanın rûhî bir yönü olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz.

Şu var ki, insanın sadece üreten ve tüketen bir nesneye indirgendiği günümüzde, pratikte onun ruhsal yapısının neredeyse yok sayıldığı gözlerden kaçmamaktadır. İnsanın salt bedeniyle aynîleştirilmesine paralel olarak sadece ekonomik temeller ve maddî değerler üzerine inşa edilmek istenen modern toplum anlayışında onun ruhsal ihtiyaçlarının neler olduğu, bu ihtiyaçların nasıl giderileceği merak konusu bile değildir.

[1] İsra, 17/85.

[2] Buhari, İ'tisam, 3.

[3] Tirmizi, Tefsir, 17.

[4] Nahl, 16/1-2.

[5] Şura, 42/52.

[6] Hicr, 15/29.

[7] Müslim, Cenaiz, 7.

[8] İbn Mace, Zühd, 31.

[9] Tirmizi, Sıfatu'l-Kiyame, 26.

[10] Tirmizi, Cenaiz, 70. Kaynak: Diyanet Hadislerle İslam